

Ferdinand Lupša. Žrtev dveh režimov

Rado Podgorelec*

1.04 Strokovni članek
UDK 929Lupša F.

Rado Podgorelec: Ferdinand Lupša. Žrtev dveh režimov. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 88=53(2017), 4, str. 123–138

Avtor v članku predstavi življenje in delo Ferdinanda Lupše, inženirja iz Drakovci Pri Mali Nedelji. Podani so najosnovnejši podatki o Lupševem delu, potovanjih, kulturnih in drugih prispevkih. Članek nosi tudi globlje sporočilo o usodi tistih, ki so se med drugo svetovno vojno po spletu okoliščin znašli ob nepravem času na nepravem mestu. Vsebinsko gledano je članek rezultat časniškega gradiva, krajših člankov in drugih prispevkov, ki pripovedujejo o življenju tega skrivnostnega človeka.

Ključne besede: Ferdinand Lupša, Ferdo Lupša, Avstro-Ogrska, Siam, Drakovci, Mala Nedelja, Alžirija, Prlekija

1.04 Professional article
UDC 929Lupša F.

Rado Podgorelec: Ferdinand Lupša: A Victim of two Regimes. Review for History and Ethnography, Maribor 88=53(2017), 4, pp. 123–138

The author presents the life and work of Ferdinand Lupša, an engineer from Drakovci by Mala Nedelja, he gives the basic data on his life, travels, and his cultural and other contributions. The article also brings a deeper insight into destinies of those, who, during World War II, found themselves in a wrong place at the wrong time. The contents of the article are based on newspaper materials, shorter articles and other stories about the life of this mysterious man.

Key words: Ferdinand Lupša, Ferdo Lupša, Austro-Hungarian Empire, Siam, Drakovci, Mala Nedelja, Algeria, Prlekija

* mag. Rado Podgorelec, Razlagova 36, SI – 9240 Ljutomer, rado.podg@gmail.com

Kot iztočnico raziskovanja Ferdinanda Lupša lahko postavimo zanimanje zanj, ki je na mikrolokalnem področju v zadnjih nekaj letih intenzivno naraščalo. Ime Ferdinand Lupša je še danes v zaledju Murskega polja in na njegovem obrobju tabu tema. Zakaj? Razlogov je več. Primarni razlog je zagotovo usoda, kakršno je dočkal v začetku leta 1945. Kljub nekaterim dosežkom, ki jih je je v času svojega življenja dosegel, ga je poznejša literatura prezrla, ni pa ga čisto pozabila. Celotna zgodba se je začela odvijati v prostorih Splošne knjižnice Ljutomer, ko so leta 2015 priredili razstavo njegovih fotografij. Priložnostni članek, ki je obeležil omenjeno razstavo, je slednje opisal tako: »V Splošni knjižnici Ljutomer je na ogled razstava fotografij z naslovom *Umetni rad Ferda Lupše, geografa, raziskovalca, popotnika in tudi župana, rojenega pri Mali Nedelji. Avtorica razstave je Liljana Nedič, kustosinja Slovenske kinoteke v pokoju, razstava pa predstavlja delček iz fotografske zapuščine Lupše, ki je bila naključno najdena na podstrešju Grossmannove hiše v Ljutomeru in bila prenesena v Slovensko kinoteko.*«¹ Po spletu omenjenih okoliščin je bilo ime znova predstavljeno javnosti s strokovnega vidika. Kljub temu pa je bilo o Lupši znanih izredno malo podatkov, kar je okrog njega ustvarjalo še bolj skrivnostno vzdušje. Lastno zmotno mišljenje, da ga je literatura čisto pozabila, mi je osvetlila knjiga *Klic daljnih svetov*, katere avtor je Zmago Šmitek, delo je izšlo leta 1986. Kljub temu pa avtor na strani 73, ko omenja Lupšo, o njem ne razodene kaj več podatkov, kot nam jih ponuja že Lupševa knjiga iz leta 1930. Lupšo lahko tukaj izpostavimo z vidika slovensko govorečih prebivalcev, ki so v avstrijski diplomatski službi potovali širom po svetu, kar je za slovenski narod, ki je izredno dolgo gradil na svoji nacionalni identiteti, izredno velik dosežek.² Zato se mi je zdelo korektno, da se o Slovencu, ki je v začetku 20. stoletja v službi Avstro-Ogrske monarhije raziskoval prostranstva jugovzhodne Azije, napiše in objavi članek, ki vsaj delno osvetli njegovo življenje in delo.

Literatura o živečih rodbinah na Murskem polju nam hitro razkrije primerek Lupša. Rod je bil razvejan širom po Murskem polju in tudi na njegovem obrobju. Osebna zgodba Ferdinanda, znanega tudi kot Ferdo Lupša, se začne v drugi polovici 19. stoletja.³ Ferdinand Lupša se je rodil 5. aprila 1882

¹ Prvi Prlek v džungli belega slona, Ferdo Lupša od Male Nedelje je bil raziskovalec in geodet, ki je proučeval današnjo Tajsko – Skrivnostna osebnost, ki je tragično umrla, *Vestnik*, 8. oktober 2015, str. 8.

² Šmitek Zmago, *Klic daljnih svetov, Slovenci in neevropske kulture*. Založba Borec, Ljubljana 1986, str. 33 (dalje: Šmitek, *Klic daljnih svetov*).

³ Pavličič Srečko, *Rodbine naše fare 2*. Samozaložba, 2014, Lendava (glej poglavje Lupša, dalje: Pavličič, *Rodbine naše fare*).

(ponekod 1881) v Drakovcih pri Mali Nedelji.⁴ Oče Tomaž Lupša (rojen 1853) in mati Jožefa Špindler sta se poročila leta 1880. Že Ferdinandov oče Tomaž je obetal veliko, o tem je pisal Srečko Pavličič v *Rodbine naše fare* 2, zapisal je tole: »Tomaž Lupša, Petrov sin, se je nekje izšolal in postal »agent davka na potrošnjo« kakor se je to imenovalo v nekdanji monarhiji. Nekaj časa je živel avstrijskem Murecku, žena Špindlerjeva pa je bila od Male Nedelje.«⁵ Ferdinandova mladost nam ni kaj veliko znana. Vemo, da je bil po poklicu geodet.⁶ Literature ni veliko, sem pa prišel do podatka, da je hodil v »Untergymnasium« v Celju, šolsko leto 1895/1896.

Znano je, da je bil Ferdinand Lupša med drugim načelnik »Kmetijskega društva za ormoški okraj«.⁷ Omenjeno društvo je namreč leta 1904 osnovalo svojo društveno knjižnico. Ker so bila sredstva omejena, je društvo dalo pobudo, da so knjige dobivali na podlagi podarjanj knjižnega gradiva z vseh področij.⁸ Ferdinand Lupša zagotovo velja za zelo zanimivo osebnost. Med drugim je napisal knjigo »*Nordpolsphinx*«. V omenjeni knjigi je opisal, kako bi načrtoval odpravo na Severni tečaj.⁹ Nekaj besed o omenjeni Lupševi knjigi: knjiga »*Die Nordpolsphinx oder frage der modrenen Nordpolarforschung*« je izšla v tiskarni pri založni knjigarni *Dragotina Hribarja* v Ljubljani. Lupša je v knjigi pisal o raziskovalcih Azije, Afrike, Amerike, Avstralije ter Antarktike ter ne nazadnje o Severnem polu. Sledi opis Severnega pola od prvih obiskov do začetka 20. stoletja. Odkritja v 19. stoletju je razdelil na štiri dobe. V prvi opisuje odprave in odkritje »*magnetičnega tečaja*«, v drugi dobi je pisal o posameznih ekspedicijah. Tretja doba je tista, v kateri so posamezni raziskovalci in pustolovci šli proti Severnemu polu, ter tudi o nemških ekspedicijah ter avstro-ogrskih potovanjih. V t. i. četrti dobi pa piše o: »*Nansenova drzna ekspedicija, v ladji skozi cirkumpolarni led, Andreejevo podjetje v zrakoplovu, kakor tudi potovanje princa Savojskega, vojvode Abruzzov, ki mu sledita zaslužna moža Svedrump in Peary, ki sta šele lani dospela zopet v domovino.*«¹⁰ Knjiga

⁴ Ferdinand Lupša, https://www.myheritage.si/family-2_2037358_193869301_193869301/lup%C5%A1a-ferdinand-lupc5a1a-franc48dic5a1ka-jandl, datum pridobitve, 10. maj 2017.

⁵ Pavličič, *Rodbine naše fare*.

⁶ Prvi Prlek v džungli belega slona, Ferdo Lupša od Male Nedelje je bil raziskovalec in geodet, ki je proučeval današnjo Tajsko – Skrivnostna osebnost, ki je tragično umrla, *Vestnik*, 8. oktober 2015, str. 8.

⁷ Kmetijsko društvo za ormoški okraj, *Domovina*, 5. januar 1905, št. 1, str. 3.

⁸ Prav tam, str. 3.

⁹ *Slovan, Mesečnik za književnost, umetnost in prosveto*, Zvezek 6, letnik II, 1904, str. 40. (dalje: *Slovan, Mesečnik za književnost, umetnost in prosveto*).

¹⁰ Inženier Ferdinand Lupša, *Die Nordpolsphinx oder frage der modrenen Nordpolarforschung*, *Slovan, Mesečnik za književnost umetnost in prosveto*, Zvezek 2., letnik II, 1904, str. 59.

opisuje tudi, kako bi na podlagi tedanje nove tehnologije lahko zasnovali ekspedicije. Lupša je na podlagi spodletelih ekspediciij pripravil teoretične načrte za nove odprave na Severni pol. V knjigi je tudi povedal, da ima sam vizijo, kako tako ekspedicijo sploh izvesti.¹¹ Za svojo idejo o potovanju na Severni tečaj je bil februarja leta 1905 sprejet na avdicijo pri ministrskem predsedniku »dr. Pl. Hartlu, pl. Korberju, naučnem ministru dr. Pl. Hartlu in drugih merodanjih vladnih krogih«. Vlada je sprva kazala zanimanje za omenjeno ekspedicijo. Tako je očitno Lupša pričakoval podporo vlade.¹² Na Dunaju se je srečal s konzulom Siama, vitezom Langejem, ki mu je ponudil, da se poda na ekspedicijo v omenjeno državo. »Lupšova srčnost, podjetnost in živa želja, biti človeštvu na korist, ni pustila našemu rojaku; da bi dolgo premišljeval.«¹³ Dalje je znano, da je 14. februarja prišel z Dunaja v Ormož, 22. februarja pa je spet bil poklican nazaj na Dunaj, kje je podpisal pogodbo o potovanju. 29. februarja je že potoval z vlakom v Genovo. Tam se je vkrcal na ladjo 2. marca.¹⁴ Ponudbo mu je uradno ponudila družba »Siam canals Land und Irrigation Company«, in sicer, da prouči kraje in razmere v takratni siamski državi. Kakor smo omenili, je ponudbo dobil po priporočilu siamskega konzula na Dunaju. Lupša te ponudbe naj ne bi pričakoval. Potovanje se je začelo v Genovi, kjer se je vkrcal na nemški parnik »Princ Heinrich«, potoval je preko »Neapola, Port Saida, Sueza v Rdeče morje.«¹⁵ Pogodbo naj bi podpisal za šest mesecev. Potovanje je bilo predvideno tako, da bi sprva potoval v glavno mesto Siama Bangkok, od tam pa po reki Menam v osrčje dežele. Navodila za nadaljnjo pot mu je po pogodbi bila dolžna naložiti vlada Siama. Lupševo potovanje do Siama je bilo predvideno na 28 dni.¹⁶ 25. maja 1904 se je Lupša z dopisom javil iz Siama, izšel je članek pod naslovom »Glas iz Siama.« V omenjenem članku je Lupša zapisal nekaj karakteristik, ki jih ima siamski narod. Zapisal je, da tam ni civilizacije, kakršno smo vajeni v naših krajih. Na civilizacijo so ga tako rekoč vezala poročila, ki jih oddaja lahko le na »tri dni oddaljeno pošto v Klong-Rangaitu«, pa še to je lahko storil na vsakih štirinajst dni.¹⁷ Identičen dopis je bil objavljen tudi v časopisu *Glas Naroda, List slovenskih delavcev v Ameriki*. Prav posebej moram podati navedek, ki je bil objavljen v enem izmed Lupševih dopisov, objavljenem v *Domovini* iz leta 1904, zapisal je

¹¹ Prav tam, str. 59.

¹² Razne vesti, Iz domačih krajev. Iz središča nam piše G. Inžener Ferdo Lupša, *Slovenski gospodar*, 25. februar 1904, str. 4.

¹³ *Mesečnik za književnost umetnost in prosveto*, str. 40.

¹⁴ Prav tam, str. 40.

¹⁵ Celjske in štajerske novice, Naš rojak inge. Ferdo Lupša, *Domovina*, 29. marec 1904, št. 25, str. 2.

¹⁶ *Mesečnik za književnost umetnost in prosveto*, str. 40.

¹⁷ Klong-Ji-Sib-Soung, 25. maja 1904. Glas iz Siama, *Domovina*, 19. julij 1904, št. 55, str. 1.

naslednje: »Žal, da mi ni mogoče dati tekom tukajšnjega delovanja popolnega potopisa tega potovanja, stotako ne morem pošiljati redno in obširnih poročil iz krajev, v katerih bivam, kajti od poštna štacije sem oddaljen približno tri dni, nadalje pa mi primanjkuje papir za dotične rokopise. Vendar hočem porabiti vsako priliko, katera se mi nudi, da orišem v kratkih potezah značilne točke tukajšnje narave. Natančnosti slede zato ob priliki mojega zopetnega prihoda (najbrž prihodnjo jesen) v Evropo, tja v mило domovino, po kateri hrepeni vedno moje srce in katero čislam in ljubim nad vse!«¹⁸

Slika 1: Ferdinand Lupša. Hrani Rado Podgorelec.

Lupša je tudi veliko pisal najrazličnejše članke. Bil je dopisnik »Domovine« in dopisnik »Slovana«. ¹⁹ Leta 1904 je bil objavljen članek, v katerem je pisal o ugodni legi slovenskih dežel. Pisal je o pomenu lege ob morju. Med drugim je zapisal: »Vsako mora priznati, da je zemlja, na kateri stanujemo, za kupčijo kaj ugodna. Kolikor je tudi dežel pod našo vlado, nobena se po svoji legi v kupčijskih zadevah ne more strinjati s Slovenijo. Zakaj ne? Kratko, zato ker nobena druga ne leži tako ugodno ob morju, kakor naša domovina! Brez morja ni kupčije, in če tudi je, tedaj pa ni pomembna, konkurenca jo kaj lahko zaduši. Edino le morje daje kupčiji oddušek. Po morju je namreč kupčija vsem drugim deželam odprta, pa tudi naša dežela je odprta za ves ostali svet. Po

¹⁸ Dopisi, Klong-Sib-Pat, 1. Maja 1904, Glas iz Siama, Domovina, 24. junij 1904, št. 48, str. 4.

¹⁹ Mesečnik za književnost umetnost in prosveto, str. 40.

morju se more naše blago po celem svetu izvažati in po istem morju se more spet blago iz vseh krajev uvažati.«²⁰ Zelo zanimivo razmišljanje, ki nam kar nekaj pove o Lupševem razmišljanju in občutku, ki ga je imel za trgovanje, ter za strateški pomen morja. Najprej Lupša v objavljeni študiji piše o razmerah, ki vladajo v naših deželah, saj je večji del takratne trgovine obladoval tuji kapital, večinoma nemški in italijanski. Piše tudi o pomenu začetnega kapitala in o pomenu vlaganj v trgovino. Lupša je videl trgovino kot panogo, v kateri se najprej in najhitreje tudi nenazadnje najlažje zasluži in sploh pride do denarja. Zanimivo je Lupša nadaljeval že prej navedeno študijo: »Največja gonilna moč pa tiči seveda v našem razumu, v naši volji in v naših delavnih rokah! Tujci, razumnejši od nas, polastili so se že mnogih naših prirodninskih zakladov. Naša velika obrtnija je istotako kakor kupčija večji del v tujih rokah, in mi smo k večjemu le fužinski delavci. Na tem smo si pa veliko sami krivi ker zmiraj smo bili preozkosrčni, zato glejmo in delajmo; glavni pripomoček k temu pa je seveda pouk in izobraževanje. Lotimo se v prihodnje bolj živo večjih obrtnijskih podjetij, ne bojmo sem da bi mogli najti za izdelke kupca, saj mejimo ob morje in se nam odpirajo vrata celega sveta, če kupca tu ne najdemo, jašli ga bomo drugje.«²¹ Spet navedek, ki nam ogromno pove o načinu razmišljanja, ki ga je imel Lupša. Ob tem je razmišljal o pomenu izobraževanja. Lupša je tako rekoč pisal o vsem mogočem, povsod pa je do izraza prišlo njegovo tehnično znanje ter znanje, ki ga je imel o kmetijskih panogah, tako je med drugim pisal tudi o pomenu in uporabnosti aluminija, o čebelarstvu, trgovanju itd.²²

Nedvomno je bil Ferdinand Lupša strokovnjak v več sferah. Tako je leta 1905 v Siam dobil vest o gradnji ozkotirne železnice med Ljutomerom in Ormožem. Temu je v dopisu oporekal, saj je menil: »... projektirane železnice popolnoma znane i koje sem svoj čas v to svrhu proučil, se moram takemu podvzetju kontra izreči, kajti taka železnica bi prav nič ne služila v korist prebivalstvu prizadetih okrajev ... torej izražam s tem, da se strinjam popolnoma z dopisom v »Domovini« št. 47 z dne 14. junija t. l., da še skoro nobena ozkotirna železnica, ki stoji danes v prometu, ne obratuje, je znano dovolj – in zgradba take železnice je nesrečna misel. To mi mora potrditi vsak strokovnjak in trezno misleč človek ...«²³ Navedek nam lepo ponazarja tehnično znanje, ki ga je imel Lupša, ob tem pa moramo upoštevati, da je bil v daljnem Siamu in še vedno ga je skrbelo, kaj se dogaja v domovini, to nam priča tudi o domovinskem čutu, ki ga je gojil. Lupša je v Siamu postal celo lastnik večjega zemljišča, o tem

²⁰ Naša kupčija in obrtnija. Študija. – Spisal inž. Ferdo Lupša, *Domovina*, 23. februar 1904, št. 15, str. 1.

²¹ Prav tam, str. 1

²² Tehnika, Aluminij pred 2000 leti, *Slovan*, mesečnik za književnost umetnost in prosveto, Zvezek 1, letnik III, 1905 Ljubljana, str. 31.

²³ Dopisi, Kraljevi inženjer v Siamu, *Domovina*, 13. junij 1906, št. 67, str. 2.

govori dopis iz *Domovine* leta 1906. Tam pa je opravljal tudi javno funkcijo, in sicer: »inženier kraljevega *irrigations departmenta*«, član katerega je postal 1. januarja 1906.²⁴ Lupša se je vrnil domov iz Siamu v drugi polovici leta 1906.²⁵ Takrat se je vrnil k idejam, ki jih je gojil že pred odhodom v Siam, tako je spet pisal o Severnem polu, in sicer je spisal poučni spis »*Polarna sfinga*«²⁶ Imel je predavanje o tej tuji deželi, prvič v ljutomerski čitalnici, in sicer 17. novembra 1906,²⁷ pozneje je imel enako predavanje 6. decembra 1906 v Franc Jožefovi šoli.²⁸ Zanimiv bo mogoče podatek, da je bil Ferdinand Lupša tudi član Zgodovinskega društva Maribor, o tem nam pripoveduje *Časopis za zgodovino in narodopisje*, ko v svojem imeniku članov navaja tudi Ferdinanda Lupša.²⁹ Leta vojne je Lupša preživel v tujini. A kaj vse je počel v času vojne, ni čisto znano, tudi viri o tem manjkajo. Kakor poroča v svoji knjigi z naslovom *V džunglah belega slona* (1930), je leta 1915 organiziral v Lampangu karavano v znanstvene namene.³⁰ Knjiga pripoveduje o njegovih potovanjih in doživetjih skozi vsa leta v Siamu, a je to edini vir, ki ga imamo za leta prve svetovne vojne.³¹ V Siamu naj bi Lupša bil imenovan za univerzitetnega profesorja in vladnega svetnika, kakor navaja časopisni članek iz leta 1925, ko opisuje Lupševе funkcije v Siamu.³² Iz dopisa leta 1919 je razvidno, da je še aprila t. l. zaprt kot vojni ujetnik v Indiji. Kot dokaz navajam naslednji navedek: »Dr. Rosina nam je dal na razpolago sledeče pismo: Ahmernagor, 20. aprila 1919. »Spoštovani gospod doktor! Gospo. Inženir Lupša je Vam že pred mesci pisal. Nič Odgovora. On ne more zopet pisati; zato kot »njegov tovariš in spremljevalec pišem sledeče: Žalostnim čustvom opažamo, da se za nas, ki smo prišli v vojno ujetništvo nihče v domovini ne briga. Boli nas, če pomislimo, da smo zaprti, ker smo bili Avstrijci, da pa novo organizirana vlada ravno tako nič za nas ne stori, da bi mogli odpotovati v domovino. Pisali smo brez uspeha dr. Korošcu, »Slov. gospodarju« itd, Ali naši voditelji nimajo nobenih človeških čutil za nas? Pri zeleni mizi sedeti je prijetnejše, kakor v tropeči vročini moralno in telesno propadati. G. inženir Lupša pošilja Vam in vsem znancem velikonočni

²⁴ Dopisi, Kraljevi inženier v Siamu, *Domovina*, 13. junij 1906, št. 67, str. 2.

²⁵ To je moč domnevati na podlagi dopisov, ki se po tem obdobju ne pojavljajo več, pa tudi članki, ki so napisani, pričajo o Lupševi prisotnosti na Murskem polju.

²⁶ Poučni spisi in članki, *Polarna Sfinga*, *Slovan*, mesečnik za književnost in prosveto, Uredil Fran Govekar, Leto VI 1908, str. 4.

²⁷ Dopisi, V ljutomerski čitalnici, *Narodni list*, 23. november 1906, št. 5, str. 4.

²⁸ Dopisi, Učiteljsko društvo za Ljutomer, *Domovina*, 30. november 1906, št. 140, str. 4.

²⁹ Imenik društvenikov, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Zgodovinsko društvo Maribor, Maribor 1908, Cirilova tiskarna, str. 207.

³⁰ Ferdo Lupša, *V džunglah belega slona*, Prosveta, 1942.

³¹ Prav tam.

³² Iz Maribora, Potovanje po Siamu, *Slovenski narod*, 29. maj 1925, št. 120, str. 3.

pozdrav!»³³ Iz dopisa torej lahko vidimo, da je bil Lupša še meseca aprila zaprt v Ahmednagoru (v Indiji) kot vojni ujetnik, tja naj bi bil odpeljan iz Siam.³⁴ Kdaj točno se je vrnil iz Indije, časopisje ne poroča, drugih virov, ki bi nudili te informacije, pa ne poznam. V časopisju se tako leta 1920 spet pojavijo vesti, ki pričajo o predavanjih, ki jih je Lupša imel v okviru *Učiteljskega društva za politični okraj Ljutomer*, kjer je v sredini avgusta omenjenega leta imel predavanje »o vzhodnoazijski kulturi«. ³⁵ Podobno predavanje je imel v mesecu novembru t. l., o čemer so poročali v *Učiteljskem tovarišu*.³⁶ Ljudski spomin pomni, da je Ferdinand Lupša po svoji vrnitvi iz Azije v takrat novo ustanovljeno Kraljevino SHS skušal organizirati nekakšno trgovsko izmenjavo med Kraljevino SHS in Siamom, zadeva naj bi propadla.³⁷ Da navedeno ni zgolj plod ljudskega spomina, nam dokazuje Lupšev pisni prispevek, ki ga je objavil leta 1920 v časniku *Nova doba*, ko je o trgovinskem sodelovanju med Kraljevino SHS in Siamom zapisal naslednje: »Kaj je moj cilj? Ne morem opisati v okvirju tega članka natanko in obširno razmerja v tej deželi. Opozoriti hočem na podlagi mnogoletnih študij, da je ta narod vreden, da se mu približamo tudi mi prijateljskim potom. Kakor so že storile to deloma marsikatero druge države! ... da bode potem mogoče stopiti z njimi v prometno in trgovsko zvezo. Glejmo torej, a zadobimo trgovinsko in prijateljsko pogodbo z izhodnimi Azijati, to je v prvi vrsti Siamsko in potem tudi s Kino in japonsko vlado ... mi imamo mnogo produktov katere hočejo ti narodi. ... Ali ne bi bilo lepo in častno, ako bi se tudi jugoslovanska zastava pokazala prvikrat na daljnem Izhodu? Ako smo si znali pridobiti svobodo.«³⁸ Navedek nam jasno opredeli Lupševo namero o trgovinski menjavi med azijskimi državami in Jugoslavijo. Iz časnikov lahko izvemo, da je dejansko bil ustanovljen »Jugoslovansko-siamski komite«, osnovan pod okriljem Zavoda za pospeševanje zunanje trgovine ministrstva trgovine in industrije v Beogradu. Iz istega članka izvemo, da je Lupša tudi slikal, in sicer pokrajino Siam: »Tudi slike pokrajin je naslikal g. Lupša sam. Niso sicer umetnine, a svojemu namenu služijo; kažejo naj vsaj blede odsev te eksotične dežele.«³⁹ Leta 1920 je začel ponovno pisati za nekatere

³³ Dnevne novice, Pomoč našim vojnim ujetnikom, *Mariborski delavec*, 29. julij 1919, št. 169, str. 3.

³⁴ Prav tam, str. 3.

³⁵ Društvene vesti, Učiteljsko društvo za politični okraj Ljutomer, *Učiteljski tovariš*, 5. avgust 1920, št. 29, str. 3.

³⁶ Društvene vesti, Učit. Društvo za pol. Okraj Ljutomerski, *Učiteljski tovariš*, 25. november 1920, št. 45, str. 2.

³⁷ Ustni vir: gospod Milko Krajnc (stanujoč Bučkovci 75, Mala Nedelja), razgovor 11. maj 2017.

³⁸ Inženier Ferdo Lupša, naš bodoči promet in Siam, *Naša doba*, 19. februar 1920, št. 22, str. 1.

³⁹ Razstave tretjega Mariborskega tena, Razstava jugoslovanskega-siamskega komiteja, *Mariborski Večernik, Jutra*, 10. avgust 1934, str. 8.

časnike, zagotovo je pisal za *Trgovski list*, v katerem najdemo njegovo objavo. Pisal je tudi za časopis *Nova doba*. 24. marca 1921 je Lupša imel predavanje o Siamu, ki ga je priredilo »Slov. trgovsko društvo v Mariboru«. Kot zanimivost je treba povedati, da je to predavanje bilo popestrjeno z »ilustrovano s skioptičnimi slikami«. ⁴⁰ Na predavanju je Lupša pozival k trgovskemu sodelovanju z vzhodno Azijo, podobno kakor so to počeli Angleži, Francozi, Nemci, Danci, Holandci, Švicarji in drugi narodi. Seveda pa nam omenjena objava lepo ponazori vsebino Lupševih predavanj, torej ni bilo samo potopisno predavanje, temveč je pozival tudi k razvoju trgovine. ⁴¹ Lupša je bil včlanjen tudi v *Samosvojno kmetijsko stranko*, ⁴² ki so jo ustanovili 1. junija 1919 zaradi procesov, ki so se dogajali znotraj liberalnega tabora. S takrat novoustanovljeno stranko so želeli pridobiti podporo na podeželju, najbolj znan predstavnik omenjene stranke je bil Ivan Pucelj. ⁴³ Zanimivo je, da se je Lupša zanimal za politiko, sodeč po njegovi izobrazbi ni presenečenje, da se je pridružil liberalnemu taboru. Nadaljnji podatek, ki ga imamo o Lupši, je poroka z učiteljico Frančiško Jandl (rojena 1882) leta 1921. ⁴⁴ Kako in kje je spoznal učiteljico Jandlovo, ostaja skrivnost, lahko domnevamo, da sta se spoznala v okviru učiteljskega društva v Ljutomeru, a to je zgolj domneva, za enkrat jasnejšega dokaza, ki bi o tem pričal, ni. Žena Frančiška, je bila leta 1929 odlikovana z redom Sv. Save 3. stopnje, o čemer je poročalo tudi časopisje. Odlikovanje so podeljevali za civilne zasluge, ni pa prineslo nobenega naziva. ⁴⁵ Znano je, da se je Frančiška Lupša upokojila leta 1939. ⁴⁶ V tem zakonu se jima je rodila tudi hči Noela, ki se je po vojni odselila, konkretnjših stikov z domačim okoljem ni več imela.

Lupša je med drugim pisal o gospodarskem položaju Slovenskih goric ter pozival k skorajšnji izgradnji železniške povezave, saj je regija imela številne gospodarske primanjkljaje prav zaradi slabih prometnih povezav. Takrat je pisal tudi o trgovini z jajci ter trgovini z drugimi dobrinami in pridelki, ki so jih premogli širno Mursko polje ter Slovenske gorice ter cela Prlekija. ⁴⁷ Da je bil Lupša vsestransko razgledana osebnost, nam pripovedujejo številni članki, ki so med drugim osnova temu zapisu, kajti drugih virov je zelo malo. Tako lahko na podlagi članka iz leta 1923 izvemo, da so med gradnjo železnice

⁴⁰ Predavanje o Siamu, *Tabor*, 10. april 1921, št. 80, str. 2.

⁴¹ Prav tam, str. 2.

⁴² Občni zbor kmetijske družbe za Slovenijo, *Straža*, 19. april 1921, št. 47, str. 1.

⁴³ Podgorelec Rado, Josip Mursa – portret slovenskega liberalnega narodnjaka ob 150-letnici rojstva, *Zgodovinski listi, Zbornik Splošne knjižnice Ljutomer*, Ljutomer 2014, str. 34.

⁴⁴ Pavličič, *Rodbine naše fare*.

⁴⁵ Odlikovanja prosvetnih delavcev, *Učiteljski tovariš*, 12. september 1929, št. 5, str. 5.

⁴⁶ Razne občevaljne odredbe, *Kraljevina Jugoslavija, Službeni list kraljevske banske uprave banske banovine*, 25. marec 1939, str. 4.

⁴⁷ Inž. Ferdo Lupša: Narodnogospodarski položaj Slovenskih goric, *Kmetijski list*, 16. marec 1922, št. 11, str. 3.

Ljutomer – Murska Sobota naleteli na arheološke ostanke, ki jih je šel proučit med drugimi tudi Lupša. Take objave nam pripovedujejo o njegovem zanimivem življenju.⁴⁸

Slika 2: Ferdinand Lupša. Fotografija je bila objavljena v njegovi knjigi iz leta 1930.

Lupša je bil tudi aktiven pri Mali Nedelji, namreč ko je 20. julija 1924 *Narodno kulturno društvo Male Nedelje* odprlo svoj društveni dom, je ljudi pozdravil in nagovoril tudi Lupša, ki je predstavil »zgodovinske spominske spise društva«.⁴⁹ Med drugim je Lupša imel predavanja celo v Zagrebu, in sicer leta 1925.⁵⁰ Imel pa je tudi predavanje v Narodnem domu v Mariboru, in sicer oktobra 1925.⁵¹ Lupša je bil pri Mali Nedelji tudi odbornik *Kmetijske podružnice Mala Nedelja*, ob drugih odbornikih je bil izvoljen na občnem zboru 19.

⁴⁸ Arheološke izkopanine pri Veržēju, *Slovenski narod*, 17. avgust 1923, št. 186, str. 5.

⁴⁹ Mala Nedelja, *Jutro*, 26. julij 1924, št. 175, str. 3.

⁵⁰ O Carigradu, *Tabor*, 20. maj 1925, št. 113, str. 2.

⁵¹ Nocoj 3. t. m. bb 19 uri vsi v Narodni dom na umetniški in zabavni večer dramatičnega društva!, *Tabor*, 4. oktober 1925, št. 225, str. 2.

aprila 1925, načelnik Kmetijske podružnice pa je bil Lovro Spindler.⁵² Lupša je bil vsestranski človek, ogromno je prispeval za dobrobit ljudi okrog sebe, tako je avgusta 1926 organiziral dvodnevno ekskurzijo agrarcev iz Male Nedelje v Maribor, na ekskurziji so si med drugim ogledali tamkajšnjo srednjo sadjarsko in vinarsko šolo.⁵³ Ferdinand Lupša je leta 1930 izdal že omenjeno knjigo *V džunglah belega slona*, o izdaji omenjene knjige je poročalo tudi časopisje; vsebinsko je razdeljena na več poglavij in pripoveduje o potovanjih, ki jih je Lupša imel po Siamu. Knjiga še danes predstavlja zanimivo branje, saj je pisana v zanimivem jeziku, bere se zelo preprosto in zanimivo.

Zanimiv in manj znan podatek, za katerega je vedel že Pavličič (*Rodbine naše fare 2*), je ta, da je leta 1934 Ferdinand Lupša potoval v Alžirijo. O tem je poročalo tudi časopisje, saj je Lupša napisal članek z naslovom »*S kraljico Marijo v Alžiru*«,⁵⁴ Lupša je leta 1933 in pozneje, kar lahko zasledimo iz časopisja za leto 1934, bil gost na Šolskem radiu, kjer je v oddaji pripovedoval o svojih potovanjih.⁵⁵ Lupševa hiša v Drakovcih (danes hišna št. 77) je bila skoraj idilična. Tipična kmečka hiša, ob kateri sta bila hlev ter vodnjak, ki je ohranjen še danes. Pri Lupševih na kmetiji so bili hlapci in dekla. Lupševa posest je bila ocenjena na cca 7–8 hektarjev zemlje. Lupša se je ukvarjal tudi z vinogradništvom, o vinogradništvu je tudi pisal. Gojil je tudi sadno drevje.⁵⁶ Lupša je med drugim tudi umno čebelaril. Še več. Na to temo je tudi pisal in objavljaj.⁵⁷

Najtežje vprašanje, kar se tiče Lupša, se nam postavi z začetkom okupacije leta 1941. Okupator ga je kot nemško govorečega izobraženca med vojno postavil za vaškega župana pri Mali Nedelji. Treba je poudariti, da je bila funkcija bolj kot ne častna in za Lupšo ni imela večje finančne koristi. Kaj vse se je dogajalo v času okupacije z Lupšo, nam ostaja neznanka. Znano je, da je ljudi pozival, da naj se med seboj ne tožijo in naj raje delujejo složno. Uradno so ga obsodili na smrt 21. januarja 1945.⁵⁸ Dejansko pa je šlo za obračun, ki v teh krajih ni bil edini. Če je že šlo za kolaboracijo, kot so trdili, je ta bila upravna in iz čisto administrativnih vidikov, ki jih je Lupša pri opravljanju javne funkcije imel. Ko je Lupšo okupator imenoval za vaškega župana, bi

⁵² Iz delovanja podružnic, Kmetijska podružnica pri Mali Nedelji, *Kmetovalec, Glasilo Kmetijske družbe za Slovenijo*, 15. julij 1925, št. 13, str. 8.

⁵³ Kmetje iz Male Nedelje na izletu v Mariboru, *Tabor*, 25. avgust 1926, št. 191, str. 2.

⁵⁴ Opazka k zgradbi železnice med Ormožem in Ljutomerom, *Klong Si*. 20. julija 1905, *Domovina*, 1. september 1905, št. 69, str. 3.

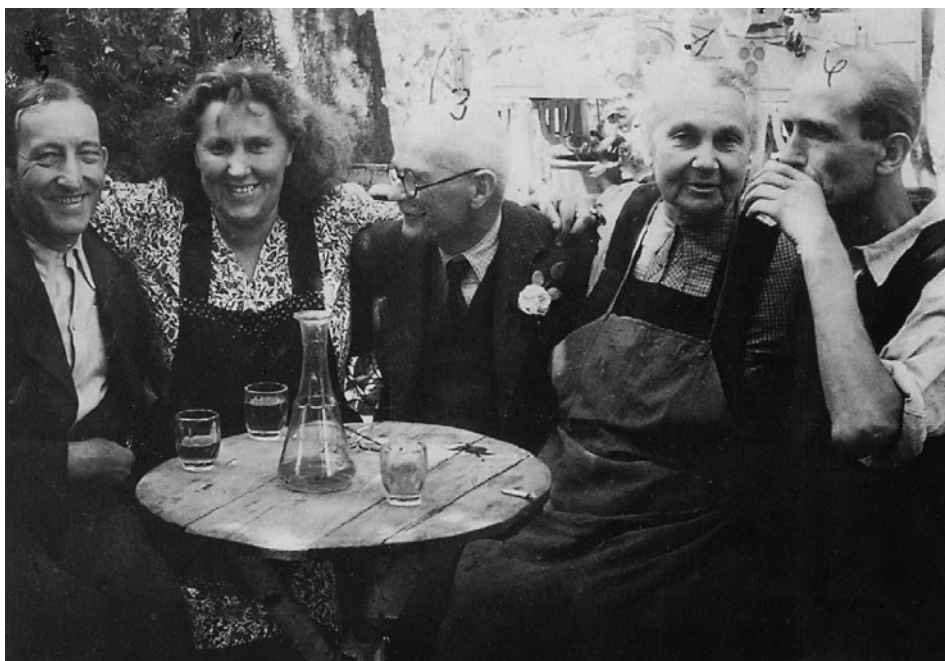
⁵⁵ Šolski radio, *Šolski tovariš*, 15. marec 1934, št. 31, str. 4.

⁵⁶ Ustni vir: Gospod Ciril Sobočan (stanujoč Bučkovci 59, Mala Nedelja), razgovor 9. maj 2017.

⁵⁷ Tehnika, prednost panja v poljedelstvu, *Slovan, Mesečnik za književnost umetnost in prosveto*, Zvezek 4., letnik II, 1904, str. 37.

⁵⁸ Drago Novak, *Prlekija 1941–1945*, Založba Borec Ljubljana, str. 339.

zavrnitev te funkcije lahko imela zanj usodne posledice. Take kolaboracije je bilo med vojno veliko, obračuni in obsodbe zoper njo pa krivične, nedosledne in pristranske. Kot trdi avtor *Drago Novak* v svoji knjigi *Prlekija 1941–1945* »... so partizani obsodili na smrt prav tako vnetega nacista ter vodjo krajevne skupine pri Mali Nedelji ing. Ferda Lupša ...«,⁵⁹ ker je opravljal javno funkcijo, na katero ga je imenoval okupator. Navedek lahko razumemo kot skupek trditev, ki so bile zapisane v nekem drugem političnem času in ga je treba obravnavati s kritično distanco.

Slika 3: Mihaličevi pri Mali Nedelji. Ferdinand Lupša na sredini v času med drugo svetovno vojno. Hrani Splošna knjižnica Ljutomer OE Muzej.

Danes je o Lupši ostalo le malo znanega. Dokumentov skoraj ni več, nanj še spominjajo ruševine hiše v Drakovcih pri Mali Nedelji, nekaj slik, ki jih je sam naslikal pred prvo svetovno vojno, fotografije, med katerimi so bile nekatere predstavljene na že omenjeni razstavi leta 2015 v ljutomerski knjižnici.⁶⁰ Ljudski spomin v krajih pri Mali Nedelji še pomni ime Ferdo Lupša, osebni predmeti pa so bili uničeni ali pa razpršeni naokoli. Danes pa nam

⁵⁹ Prav tam, str. 339.

⁶⁰ Prvi Prlek v džungli belega slona, Ferdo Lupša od Male Nedelje je bil raziskovalec in geodet, ki je proučeval današnjo Tajska – Skrivnostna osebnost, ki je tragično umrla, *Vestnik*, 8. oktober 2015, str. 8.

ostaja moralna dolžnost, da spomnimo slovenski narod na velikega rojaka. Ob tem pa naj bo to priložnost za razmislek o krivični usodi, ki je po letu 1945 doletela velik del slovenskega naroda.

VIRI IN LITERATURA

Literatura

Ferdo Lupša, *V džunglah belega slona*. Prosveta, 1942.

Drago Novak, *Prlekija 1941–1945*. Založba Borec, Ljubljana 1987.

Srečko Pavličič, *Rodbine naše fare 2*. Samozaložba, Lendava 2014.

Rado Podgorelec, Josip Mursa – portret slovenskega liberalnega narodnjaka ob 150-letnici rojstva. *Zgodovinski listi, Zbornik Splošne knjižnice Ljutomer*. Ljutomer 2014.

Zmago Šmitek, *Klic daljnih svetov, Slovenci in neevropske kulture*. Založba Borec, Ljubljana 1986.

Članki

Tehnika, prednost panja v poljedelstvu. *Slovan, Mesečnik za književnost umetnost in prosveto*, Zvezek 4, letnik II, 1904, str. 37.

Naša kupčija in obrtnija. Študija. – Spisal inž. Ferdo Lupša. *Domovina*, 23. februar 1904, št. 15, str. 1.

Razne vesti, Iz domačih krajev. Iz središča nam piše G. Inžener Ferdo Lupša. *Slovenski gospodar*, 25. februar 1904, str. 4.

Celjske in štajerske novice, Naš rojak inge. Ferdo Lupša. *Domovina*, 29. marec 1904, št. 25, str. 2.

Dopisi, Klong-Sib-Pat, 1. Maja 1904, Glas iz Siama. *Domovina*, 24. junij 1904, št. 48, str. 4.

Klong-Ji-Sib-Soung, 25. maja 1904. Glas iz Siama. *Domovina*, 19. julij 1904, št. 55, str. 1.

Inžener Ferdinand Lupša, Die Nordpolsphinx oder frage der modrenen Nordpolarforschung. *Slovan, Mesečnik za književnost umetnost in prosveto*, zvezek 2. – letnik II (1904), str. 59.

Slovan, Mesečnik za književnost umetnost in prosveto, zvezek 6, letnik II, 1904, str. 40.

Kmetijsko društvo za ormoški okraj. *Domovina*, 5. januar 1905, št. 1, str. 3

Opazka k zgradbi železnice med Ormožem in Ljutomerom, Klong Si. 20. julija 1905. *Domovina*, 1. september 1905, št. 69, str. 3.

Dopisi, V ljutomerski čitalnici. *Narodni list*, 23. november 1906, št. 5, str. 4.

Dopisi, Učiteljsko društvo za Ljutomer. *Domovina*, 30. november 1906, št. 140, str. 4.

Tehnika, Aluminij pred 2000 leti. *Slovan, mesečnik za književnost, umetnost in prosveto*, Zvezek 1. – Letnik III, 1905 Ljubljana, str. 31.

Dopisi, Kraljevi inženjer v Siamu. *Domovina*, 13. junij 1906, št. 67 str. 2.

Poučni spisi in članki, Polarna Sfinga. *Slovan, mesečnik za književnost in prosveto*, Uredil Fran Govekar, Leto VI 1908, str. 4.

Imenik društvenikov. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Zgodovinsko društvo Maribor, Maribor 1908, Cirilova tiskarna, str. 207.

Dnevne novice, Pomoč našim vojnim ujetnikom. *Mariborski delavec*, 29. julij 1919, št. 169, str. 3.

Inženjer Ferdo Lupša, naš bodoči promet in Siam. *Naša doba*, 19. februar 1920, št. 22, str. 1.

Društvene vesti, Učiteljsko društvo za politični okraj Ljutomer. *Učiteljski tovariš*, 5. avgust 1920, št. 29, str. 3.

Društvene vesti, Učit. Društvo za pol. Okraj Ljutomerski. *Učiteljski tovariš*, 25. november 1920, št. 45, str. 2.

Predavanje o Siamu. *Tabor*, 10. april 1921, št. 80, str. 2.

Občni zbor kmetijske družbe za Slovenijo. *Straža*, 19. april 1921, št. 47, str. 1.

Inž. Ferdo Lupša: Narodnogospodarski položaj Slovenskih goric. *Kmetijski list*, 16. marec 1922, št. 11, str. 3.

Arheološke izkopanine pri Veržeju. *Slovenski narod*, 17. avgust 1923, št. 186, str. 5.

Mala Nedelja. *Jutro*, 26. julij 1924, št. 175, str. 3.

O Carigradu. *Tabor*, 20. maj 1925, št. 113, str. 2.

Iz Maribora, Potovanje po Siamu. *Slovenski narod*, 29. maj 1925, št. 120, str. 3.

Iz delovanja podružnic, Kmetijska podružnica pri Mali Nedelji. *Kmetovalec, Glasilo Kmetijske družbe za Slovenijo*, 15. julij 1925, št. 13, str. 8.

Nocoj 3. T. m. ob 19. uri vsi v Narodni dom na umetniški in zabavni večer dramatičnega društva! *Tabor*, 4. oktober 1925, št. 225, str. 2.

Kmetje iz Male Nedelje na izletu v Mariboru. *Tabor*, 25. avgust 1926, št. 191, str. 2

Odlikovanja prosvetnih delavcev. *Učiteljski tovariš*, 12. september 1929, št. 5, str. 5.

Prvi Prlek v džungli belega slona, Ferdo Lupša od Male Nedelje je bil raziskovalec in geodet, ki je proučeval današnjo Tajsko – Skrivnostna osebnost, ki je tragično umrla. *Vestnik*, 8. oktober 2015, str. 8.

Šolski radio. *Šolski tovariš*, 15. marec 1934, št. 31, str. 4.

Razne občevaljne odredbe. *Kraljevina Jugoslavija, Službeni list kraljevske banske uprave banske banovine*, 25. marec 1939, str. 4.

Prvi Prlek v džungli belega slona, Ferdo Lupša od Male Nedelje je bil raziskovalec in geodet, ki je proučeval današnjo Tajsko – Skrivnostna osebnost, ki je tragično umrla. *Vestnik*, 8. oktober 2015, str. 8.

Spletne strani

Ferdinand Lupša, https://www.myheritage.si/family-2_2037358_193869301_193869301/lup%C5%A1a-ferdinand-lupc5a1a-franc48dic5a1ka-jandl, datum pridobitve 10. maj 2017.

Ustni vir

Gospod Ciril Sobočan (stanujoč Bučkovci 59, Mala Nedelja), razgovor, 9. maj 2017.

Gospod Milko Krajnc (stanujoč Bučkovci 75, Mala Nedelja), razgovor 11. maj 2017.

FERDINAND LUPŠA: A VICTIM OF TWO REGIMES

Summary

Ferdinand Lupša was a very interesting personality and he was unintentionally forgotten by the professional historians. Lupša was born in 1881 in Drakovci by Mala Nedelja and he is interesting from different points of view. As a cosmopolitan and a man of many interests he strove for mostly technical knowledge in theory and practice. He also wrote a book on the importance of the North Pole discovery. The book made him known in the Vienna government circles. In the times of Austro-Hungarian Empire he travelled to the then Siam twice. He met and cooperated with many different people, among them also with Karol Grossman, the author of the first Slovene film record; they also cooperated due to Lupša's interest in photography. Lupša also painted, we know there are some of his paintings, but they are in private possession. They have no special art value, but they are beautiful images of the Siam landscape. At the end of the Great War, Lupša held a lot of lectures on Siam and on the importance of diplomatic connections for the newly established Yugoslavia, but his endeavours were not really appreciated. In the 1930s he also travelled to Algeria. At the outbreak of World War II, the occupier appointed him as mayor of the village Mala Nedelja. Before the end of occupation he was summoned to court by the Partisans, and was shot shortly after the trial. Lupša's story is only one among many, telling us about the times after World War II. His legacy is dispersed, he is not mentioned in any literature, historians and lovers of the recent history may have heard of him on a micro level, but no real research on his life has yet been done.

FERDINAND LUPŠA: OPFER ZWEIER REGIME

Zusammenfassung

Ferdinand Lupša gilt als eine sehr interessante Persönlichkeit, die aber von der Geschichtsschreibung versehentlich vergessen wurde. Lupša wurde im Jahr 1881 in Drakovci pri Mali Nedelji/ Drakovci bei Klein-Sonntag bei Luttenberg geboren und ist aus verschiedenen Gesichtspunkten interessant. Als Kosmopolit und Mann vieler Interessen sammelte er vor allem technisches Wissen in der Theorie und Praxis. Er schrieb auch ein Buch, das über die Bedeutung der Nordpolendeckung erzählt. Das Buch verhalf ihm zur Anerkennung in Wiener Regierungskreisen. In der Zeit der Österreichisch-Ungarischen Monarchie reiste er gleich zweimal nach Siam. Er traf und arbeitete mit verschiedenen Menschen, auch mit

Karol Grossman, dem Autor der ersten Filmaufzeichnung auf unserem Gebiet. Er arbeitete mit ihm auch wegen seines Interesses für Fotografie. Er versuchte sich auch als Maler, wir wissen heute noch von seinen Bildern, die aber im Privatbesitz sind. Die Bilder haben zwar keinen echten Kunstwert, sie sind jedoch schöne Abbildungen der Siam-Landschaft. Lupša hatte am Ende des Großen Krieges zahlreiche Vorträge über Siam und über die Bedeutung von diplomatischen Kontakte mit dem Ausland für den neu entstandenen Staat Jugoslawien, doch ohne zu großem Erfolg. In den 1930er reiste er auch nach Algerien. Am Beginn des Zweiten Weltkrieges wurde er von der Besatzungsmacht als Bürgermeister bei Mala Nedelja/Klein-Sonntag bei Luttenberg eingesetzt, noch vor der Befreiung wurde er von den Partisanen vor Gericht gebracht und kurz nach dem Gerichtsverfahren auch erschossen. Lupšas Geschichte ist nur eine von vielen, die uns über die Geschehnisse nach dem Zweiten Weltkrieg erzählen. Lupšas Nachlass ist zerstreut, er wird in der Literatur nicht vertreten, auf der mikrolokalen Ebene kennen ihn zwar Historiker und andere Fans der jüngst vergangenen Geschichte, aber es gibt noch keine bedeutenderen Forschungen seines Lebens.